

УДК 930.1 : 343.848 (477)

**ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ
У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ***Ольга Довбня*

Інститут історії України Національної академії наук України
Україна, 01001, м. Київ, вул. Михайла Грушевського, 4
e-mail: olga.dov.2003@ukr.net

Проблема реабілітації жертв політичних репресій тоталітарного режиму в Україні значною мірою висвітлена у працях сучасних вітчизняних істориків. У зв'язку з цим актуальним є аналіз різних концепцій, з'ясування здобутків і перспектив для подальших розробок зазначеної проблеми, що, у свою чергу, сприятиме розвитку історичних знань.

Стосовно стану наукової розробки проблеми, то Є. Цокур [52], М. Брегеда [19] та В. Адамовський [6] зосередилися на історіографічному аналізі праць, в яких досліджена реабілітація жертв політичних репресій в Україні у 1953-1964 рр., Л. Місінкевич [29; 31-33] та О. Довбня [22] – на науковому доробку, присвяченому реабілітаційним процесам середини 1950-х – початку 2000-х рр., Є. Складенко – на виданнях, пов'язаних із реабілітацією жертв політичних репресій в Україні, та науково-популярній літературі [49; 50]. Таким чином, як свідчить аналіз історіографічного доробку, проблема перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців, але деякі праці залишилися не проаналізованими, що й зумовлює актуальність запропонованої розвідки.

Метою статті є комплексний історіографічний аналіз наукового доробку сучасних вітчизняних істориків, присвяченого проблемі реабілітації жертв політичних репресій тоталітарного режиму в Україні у 1950-ті – на початку 2000-х рр.

У сучасній вітчизняній історіографії першу спробу комплексно проаналізувати передумови, причини, хід та особливості реабілітаційного процесу в Україні у середині 1950-х – 1991 рр. здійснила у своїй кандидатській дисертації Н. Печеніна [36], основні положення якої згодом були викладені також у низці статей [37-47]. Слід зазначити, що дослідниця виділила два етапи реабілітаційного процесу: 1953 – середина 1960-х рр.; 1987-1991 рр. При цьому, на її думку, реабілітація жертв тоталітарного режиму на другому етапі відрізнялася від першого не тільки своїм масштабом, але й критеріями. Так, якщо на першому етапі вона

була вибірковою – обвинуваченні у «буржуазному націоналізмі», приналежності до будь-якої фракції або опозиційного угруповання не підлягали реабілітації, то на другому етапі винятки становили лише особи, які скоїли злочин проти людства та людяності. Також дослідниця звертає увагу на те, що вибіркова реабілітація на першому етапі розглядалася компартійно-радянським керівництвом країни як засіб руйнування образу Сталіна, а на другому – спочатку відбувалася на хвилі критики деформацій соціалізму, а згодом, коли демократичні перетворення вийшли за рамки реформування соціалістичної системи, – догматичних та утопічних положень марксизму-ленінізму.

Розробку проблеми продовжив Л. Місінкевич, узагальнивши результати своїх досліджень у монографії [33] та докторській дисертації [31], окремі положення яких пізніше знайшли відображення у статтях [30; 34] та у трьох розділах шостої книги науково-документальної серії «Реабілітовані історією. Хмельницька область» [28]. При цьому історик, спираючись, на відміну від попередньої дослідниці¹, на широку джерельну базу, виділив три етапи реабілітаційного процесу в Україні: середина 1950-х – початок 1960-х рр.; середина 1980-х – 1991 рр.; 1991-2009 рр. Як і Н. Печеніна, акцентував увагу на тому, що на першому етапі реабілітація була вибірковою й обмеженою, а сам процес утаємничений – відновлення у правах репресованих носило закритий характер. Окрім цього, Л. Місінкевич відзначив, що заходи відновлення у правах проводилися не послідовно, без належного правового забезпечення. Стосовно другого етапу, то дослідник звернув увагу на недосконалість союзного законодавства щодо захищеності та пільг реабілітованих, правову обмеженість місцевих реабілітаційних комісій,

¹ Н. Печеніна, аналізуючи перебіг реабілітаційного процесу, в основному спиралася на матеріали Державного архіву Дніпропетровської області, що можна пояснити тим, що відомчі архіви для дослідників на початку 1990-х рр. були закриті.

відсутність координації у діяльності правоохоронних органів та органів соціального захисту населення під час реалізації реабілітаційних заходів. Щодо третього етапу, то, як зазначає Л. Місінкевич, у реабілітаційному процесі брали активну участь не лише правоохоронні органи незалежної України, а й ради народних депутатів, а також була прийнята низка нормативно-правових актів, що комплексно вирішували сукупні питання відновлення у правах різних категорій репресованих, і проведена значна робота щодо відновлення прав депортованих і репресованих народів. При цьому третій етап, як і другий, на його думку, означив проблеми недосконалості нормативно-правової бази.

Дослідження реабілітаційних процесів за певними історичними періодами радянської доби здійснили В. Баран [16], Є. Цокур [52], О. Бажан [9; 11-14], О. Бойко [17]. Так, В. Баран на тлі процесу десталінізації висвітлив реабілітацію, звернувши увагу на її обмежений характер і на той факт, що десталінізація тривала до осені 1964 р., а реабілітаційний процес припинився вже у 1961 р., а поза його межами залишилися мільйони осіб, які продовжували бути політично неблагонадійними для компартійно-радянської влади [16].

У свою чергу Є. Цокур у кандидатській дисертації розглянув і систематизував різні аспекти реабілітаційного процесу в УРСР у 1953-1964 рр., виділивши три етапи у створенні та вдосконаленні нормативно-правової бази проведення реабілітації (1956 – початок 1958 рр.; середина 1958 – кінець 1959 рр.; 1960-1964 рр.) та два етапи реабілітаційного процесу (1953-1956 рр.; 1957-1964 рр.) [52]. При цьому він акцентує увагу на тому, що на першому етапі реабілітацію проводили позасудовими методами, а значну роль разом із органами прокуратури та суду відіграли обласні комісії при обласних управліннях КДБ, а на другому – судові органи різних рівнів та прокуратура, а сам реабілітаційний процес став складовою частиною правової системи держави. Проте, як зазначає дослідник, на другому етапі все ще продовжувала зберігатися практика створення тимчасових органів¹ щодо реабілітації певних категорій репресованих громадян. Як і попередні історики, Є. Цокур відзначив обмежений і контрольований характер реабілітації, але, на його думку, це не зупинило розповсюдження інформації про форми та на-

слідки репресивної політики компартійно-радянської влади, що, у свою чергу, становило загрозу для існуючого режиму, тому реабілітацію було згорнуто. Щодо її наслідків, то він зазначає, що відбулися зміни не лише у правовій системі держави, а й у світогляді цілих поколінь радянського суспільства.

Стосовно наукового доробку О. Бажана, то як і Є. Цокур, він розподіляє реабілітаційний процес на два етапи, але хронологічні межі визначає інші: березень 1953 р. – початок 1956 р.; початок 1956 – 1959 рр. [9; 11-14]. Щодо особливостей, то як і попередні дослідники, відзначає обмежений, половинчастий характер: більшість громадян, засуджених за політичними звинуваченнями, не отримала повної реабілітації, а їх права не були повністю відновлені; не підлягали перегляду кримінальні справи фігурантів політичних процесів, сфабрикованих у 1920-ті – на початку 1930-х рр., активних діячів ОУН-УПА, партійних діячів та інтелігенції, репресованих за звинуваченнями у «причетності до українського буржуазного націоналізму»; не відбулася повна реабілітація репресованих народів.

Щодо статті О. Бойка, то дослідник визначив наступні особливості реабілітаційного процесу у Радянській Україні у період перебування: навмисне його гальмування консервативними республіканськими державними структурами; існування значних відмінностей у темпах реалізації у різних регіонах; уповільнений перехід від реабілітації окремих осіб до реабілітації політичних організацій, течій і рухів; грубі помилки під час формування реабілітаційних комісій; звуження його рамок до розгляду справ жертв сталінських репресій 1930-1950-х рр.; відсутність повноцінної гласності у висвітленні питань, пов'язаних із реабілітацією [17].

Тематично близькою до проаналізованих вище праць є монографія М. Брегеда², в якій на тлі десталінізації 1953-1964 рр. розглядається реабілітаційний процес і його вплив на українське суспільство [19, с. 64-76, 112-132, 140-152]. Історик розподіляє процес десталінізації, у межах якої відбувалася реабілітація жертв репресій, на три етапи: 1953 – початок 1956 рр.; 1956-1961 рр.; 1962-1964 рр. При цьому він звертає увагу на те, що на першому етапі поза реабілітаційним процесом опини-

¹ Комісії Президії Верховної Ради СРСР, які були наділені особливими правами та повноваженнями, і проводили реабілітацію та звільнення в місцях позбавлення волі.

² Монографія за змістовним наповненням близька до його кандидатської дисертації. Див.: Брегеда М.В. Ставлення населення Української РСР до процесу десталінізації (1953-1964 роки): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України. Полтава, 2009. 335 арк.

лися репресовані за політичними мотивами, а у зв'язку з тим, що не було розроблено єдиної процедури проведення реабілітації, звільнені особи відчували труднощі у процесі реінтеграції у суспільне життя. На другому ж етапі, як зазначає М. Брегеда, реабілітаційні процеси набули масового характеру, показово, що під час перегляду справ стали лояльніше ставитися до репресованих за приналежність до опозиційних партій і течій у 1920-ті рр., а також вдалося покращити процес соціально-побутового та матеріального облаштування реабілітованих. Щодо третього етапу, то відбувається поступове згоргання юридичної та партійної реабілітації, але розгортання публічної, що, на думку дослідника, свідчило про пропагандистський характер реабілітаційних процесів та їх підпорядкованість тактичним політичним потребам і розрахункам вищого партійного керівництва.

В окремих розвідках історики на загальному тлі реабілітаційного процесу у Радянській Україні розглядають участь у ньому органів держбезпеки та зміни в їх діяльності. Так, О. Бажан звертає увагу на той факт, що співробітники органів держбезпеки, з одного боку, були долучені до реабілітаційного процесу, а з іншого, – піддані комплексній перевірці, внаслідок якої частина з них постраждала від кадрових чисток [8; 10]. У результаті, зазначає дослідник, це призвело до поверхового та формального ставлення до перевірки справ репресованих осіб, необґрунтованих відмов у задоволенні майнових претензій реабілітованих громадян чи законних родичів, зволікання під час розгляду заяв і скарг.

У свою чергу Р. Подкур обстоює думку, що реабілітаційний процес демонструє чітку залежність радянських правоохоронних органів від політичної лінії партійних лідерів – доля пересічної людини визначалася не стільки правовою нормою, а сьогоденною політичною доцільністю [48]. Звернув увагу дослідник і на поведінку співробітників органів держбезпеки під час кадрових чисток, зазначивши, що від відкритого протесту їх стримували лише особиста відданість радянській владі та корпоративні правила.

Щодо статті В. Даниленка, то він звернув увагу на характерні риси участі органів держбезпеки у реабілітаційних процесах у період «відлиги» та «перебудови» [20]. Як зазначає історик, у період хрущовської «відлиги» органи держбезпеки розглядали справи поверхово, суб'єктивно, що й зумовило виправдання частини причетних до злочинів проти народу.

Щодо періоду «перебудови», то В. Даниленко звертає увагу на те, що спроба обмежитись напрацьованою схемою перегляду справ репресованих зазнала краху, а у правоохоронних органах з'явилися, хоч і незначні, сили, які розцінювали перебудову як шанс відмежуватися від злочинів минулого та прискорити процес реабілітації жертв політичних репресій.

Не оминули своєю увагою науковці регіональних аспектів реабілітаційного процесу. Зокрема, А. Корнейко дослідила реабілітаційний процес у Західній Україні у 1953-1964 рр. [25], Н. Печеніна розкрила, як відбувалася реабілітація жертв політичних репресій на Дніпропетровщині у часи «відлиги» та «перебудови» [38-40; 43; 46; 47], Д. Омельчук проаналізував цей процес у Криму, зосередившись на подіях другої половини 1950-х рр. [35], О. Лугова розглянула динаміку реабілітації жертв сталінських репресій повоєнного часу на Донеччині, розпочинаючи з середини 1950-х рр. і закінчуючи початком 2000-х рр., [27], А. Кириленко на тлі лібералізації суспільно-політичного життя на Півдні України у 1953-1964 рр. стисло висвітлила процес реабілітації [24, с. 48-49].

Історики дослідили також, як відбувалася реабілітація окремих категорій репресованих. Зокрема, О. Бажан і В. Золотарьов розглянули правомірність реабілітації співробітників органів держбезпеки, наголошуючи на тому, що потрібно було не перекваліфікувати вирок, а відмінити його, тому що співробітникам НКВС інкримінували злочини, які вони не скоювали [15].

У свою чергу Ю. Данилюк [21] та О. Калакура висвітлили реабілітацію радянських громадян польської національності [23]. При цьому Ю. Данилюк виділив три етапи реабілітаційного процесу: перша половина 1950-х – початок 1960-х рр.; друга половина 1980-х рр.; початок 1990-х рр., відзначивши, що на першому етапі реабілітація відбувалася частково і торкнулася окремих осіб, на другому – ухвалили низку нормативно-правових актів, а на третьому – розпочали роботу над підготовкою багатотомної серії «Реабілітовані історією» [21]. О. Калакура ж звернув увагу на суперечливий характер реабілітації, її непослідовність і залежність від необхідності покращення відносин із соціалістичною Польщею, в якій прискорювалося наростання суспільно-політичної кризи [23, с. 348-355].

М. Брегеда проаналізував реабілітацію українських націоналістів після XX з'їзду КПРС та вплив цього процесу на суспільно-

політичне життя західноукраїнського регіону [18]. Зокрема, він звернув увагу, що переважна більшість осіб, репресованих у період сталінського правління за націоналістичну діяльність у Західній Україні, була звільнена з місць відбуття покарання, хоча й обмежена у правах, переважна більшість повернулася у регіон, що спричинило посилення соціального протистояння. З метою послаблення напруги у регіоні, компартійно-радянська влада частково згорнула реабілітаційні заходи щодо колишніх учасників націоналістичного підпілля, що, на думку М. Брегеда, свідчить про обмежений і непослідовний характер реабілітації.

У свою чергу Л. Місінкевич проаналізував державну політику компартійно-радянської влади щодо реабілітації кримськотатарського народу у період перебудови, дійшовши висновку, що розроблена нормативно-правова база та політичні зміни, що відбулися наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., сприяли вирішенню питань із поверненням кримськотатарського народу додому [30]

Окремі праці істориків присвячені аналізу джерельної бази проблеми реабілітації. Так, особливості використання архівно-слідчих справ стисло висвітлив С. Тимченко [51], а інформаційні можливості оперативних матеріалів органів держбезпеки 1920-1930-х рр. дослідили В. Ченцов і Д. Архірейський [54].

Певну історіографічну цінність у дослідженні проблеми становлять праці, в яких аналізується нормативно-правова база реабілітації жертв політичних репресій [1-5; 7; 26; 53]. При цьому науковці наголошують на необхідності її удосконалення із урахуванням міжнародних правових актів і правових позицій Європейського Суду з прав людини та вважають за необхідне прийняття реабілітаційного кодексу.

Отже, спираючись на науковий доробок вітчизняних істориків, присвячений проблемі, можна зробити висновок, що реабілітаційний процес в Україні на різних історичних етапах відрізнявся характером, масштабом і критеріями, при цьому провідну роль у його здійсненні відіграла держава. Щодо історіографічного аналізу стану розробки окресленої проблеми, то вітчизняні історики висвітлили наступні її аспекти: особливості реабілітаційного процесу в Україні на різних історичних етапах та у різних регіонах; роль держави, органів держбезпеки, судів і прокуратури у реабілітаційному процесі; специфіка реабілітації окремих категорій репресованих; форми та методи відновлення прав репресованих; джерельна база

реабілітаційного процесу; становлення та розвиток нормативно-правової бази. Стосовно перспектив подальшої розробки проблеми, то бракує історико-статистичних розвідок, що й необхідно врахувати дослідникам.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамовський В. Політико-правові засади реабілітації громадян України середини 50-х – початку 60-х років ХХ ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2014. Т. 24. С. 348-356.
2. Адамовський В.І. Законодавство України про реабілітацію жертв політичних репресій кінця 1980-х – початку 1990-х років // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. 2013. Т. 23. С. 468-473.
3. Адамовський В.І. Законодавче відновлення прав репресованих та депортованих громадян в Україні та країнах СНД // Університетські наукові записки: наук. часопис. 2012. № 4. С. 28-34.
4. Адамовський В.І. Законодавче регулювання відновлення майнових прав репресованих громадян України у 1980-х – на початку 1990-х років // Університетські наукові записки: наук. часопис. 2013. № 4. С. 5-11.
5. Адамовський В.І. Правові основи діяльності реабілітаційних органів України наприкінці 1980-х років // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. 2013. Вип. 6. С. 267-272.
6. Адамовський В.І. Реабілітація жертв політичних репресій середини 1950-х – початку 1960-х рр.: історіографія проблеми // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. 2014. Вип. 7. С. 19-27.
7. Адамовський В.І. Становлення та розвиток інституту правової реабілітації в СРСР та на пострадянському просторі: історико-правовий аспект // Університетські наукові записки. 2013. № 3 (47). С. 41-48.
8. Бажан О.Г. Комітет держбезпеки при РМ УРСР та кампанія масової реабілітації жертв політичних репресій в Україні (друга половина 1950-х – початок 1960-х років) // Наукові записки НАУКМА. Історичні науки. 2015. Т. 169. С. 15-19.
9. Бажан О. Процес десталінізації в Україні (друга половина 50-х – початок 60-х рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1999. № 1/2. С. 469-480.
10. Бажан О. Процес десталінізації та зміни в діяльності карально-репресивних органів в Україні (50-60-ті рр. ХХ ст.) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. 2003. Вип. 8. С. 435-444.
11. Бажан О. Реабілітація жертв сталінських репресій в Українській РСР у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років: соціально-правовий аспект // Емінак. 2015. № 1-2. С. 26-37.
12. Бажан О.Г. Половинчастість і незавершеність політики десталінізації в Україні (друга половина 1950-х – початок 1960-х рр.) // Історичний журнал. 2004. № 1-2. С. 18-25.
13. Бажан О.Г. Реабілітаційні процеси в Україні в 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. 2004. Вип. 25. С. 421-436.
14. Bazhan O. The Rehabilitation of Stalin's Victims in Ukraine, 1953-1964: A Socio-Legal Perspective // De-Stalinising Eastern Europe / Editors: K. McDermott, M. Stibbe (eds). London: Palgrave Macmillan, 2015. P. 170-185.
15. Бажан О., Золотарьов В. Реабілітація репресованих співробітників НКВС: важкий пошук істини // Краєзнавство. 2014. № 2. С. 155-165.
16. Баран В. Десталінізація в Україні. Перша спроба // Сучасність. 1995. № 11. С. 106-118.
17. Бойко О. Розгортання процесу реабілітації в УРСР у добу перебудови: характерні риси, особливості // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2001. № 2. С. 530-534.
18. Брегеда М. Вплив реабілітації українських націоналістів на масові репресії у Західній Україні після ХХ з'їзду КПРС // Емінак: науковий щоквартальник. 2015. № 1-2. С. 38-44.

19. Брегеда М.В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953-1964 рр.: монографія. Миколаїв, 2010. 186 с.
20. Даниленко В.М. Радянські органи державної безпеки і реабілітація жертв політичних репресій в Україні (1950-1980-ті рр.) // Історичний архів. Наукові студії. 2017. Вип. 19. С. 42-54.
21. Данилюк Ю.З. Основні етапи реабілітації громадян польської національності у другій половині 1940-х – початок 1950-х рр. // Історіографічні дослідження в Україні. 2003. Вип. 13, ч. 1. С. 395-398.
22. Довбня О.А. Реабілітація жертв політичних репресій: історіографічний огляд // Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2017 р.). Миколаїв, 2017. С. 98-99.
23. Калакура О.Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті: монографія. Київ: Знання України, 2007. 508 с.
24. Кириленко А.О. Південна Україна в період хрущовської «відлиги» (1953-1964 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України. Миколаїв, 2016. 246 арк.
25. Корнейко А.О. Суспільно-політичний розвиток України в 1953-1964 рр. (на матеріалах західних областей): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України. Львів, 1999. 173 арк.
26. Лапчинська Н. Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» – не декларація, а питання державної політики // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2003. Вип. 7: Спец. С. 465-470.
27. Лугова О.В. Реабілітація жертв політичних репресій, репресованих після Великої Вітчизняної війни на Донеччині // Наука. Релігія. Суспільство. 2011. № 3. С. 31-36.
28. Місінкевич Л. Процеси реабілітації в Україні жертв політичних репресій радянської доби // Реабілітовані історією. Хмельницька область. Хмельницький: [б. в.], 2015. Кн. 6. С. 11-158.
29. Місінкевич Л.Л. Висвітлення процесу реабілітації жертв політичних репресій у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників // Краєзнавство. 2002. № 1-4. С. 60-63.
30. Місінкевич Л.Л. Державна політика радянської влади щодо реабілітації кримськотатарського населення в період перебудови // Право і суспільство. 2014. № 1.2. С. 33-38.
31. Місінкевич Л.Л. Процеси реабілітації в Україні жертв політичних репресій радянської доби у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: історико-соціальний аспект: Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 – Історія України. Київ, 2009. 507 арк.
32. Місінкевич Л.Л. Реабілітація жертв державного терору (середина ХХ – початок ХХІ ст.): історіографія проблеми // Історія України: маловідомі імена, події, факти. 2008. Вип. 35. С. 343-350.
33. Місінкевич Л.Л. Реабілітація жертв політичних репресій в Україні (друга половина ХХ – ХХІ ст.). Київ; Хмельницький: [б.в.], 2009. 424 с.
34. Місінкевич Л.Л. Реабілітація жертв політичних репресій періоду хрущовської «відлиги» // Університетські наукові записки. 2010. № 2. С. 6-17.
35. Омельчук Д. Органи державної безпеки у процесі реабілітації репресованих громадян у другій половині 1950-ті рр. (на матеріалах Криму) // Радянські органи державної безпеки в Україні (1918-1991 рр.): історія, структура, функції: Матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ. Київ, 2014. С. 333-346.
36. Печенина (Жарикова) Н.А. Реабилитация жертв сталинизма и тоталитаризма в Украине (середина 50-х – 1991 гг.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – История Украины. Днепропетровск, 1995. 188 с.
37. Печенина Н. Политическая реабилитация 50-х нача-
- ла 60-х годов ХХ века как составляющая процессов демократизации общества // Громадянська суспільство та проблеми становлення особистості. 2007. Вип. 2. С. 121-129.
38. Печенина Н.А. Политическая реабилитация в 1950-е – I половине 1960-х годов (по материалам Днепропетровского архива) // Україна і Росія: досвід історичних зв'язків. 2004. С. 137-144.
39. Печенина Н. До проблеми реабілітації жертв сталінізму (за матеріалами Дніпропетровського обласного архіву) // Життя і мистецтво: етичний вимір. 2008. С. 5-7.
40. Печенина Н.А. «Хрущовська» реабілітація очима документів (за документами Державного архіву Дніпропетровської області) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. Серія «Історія та географія». 2009. Вип. 34. С. 103-105.
41. Печенина Н.А. Другий етап реабілітації жертв сталінізму в Україні (кінець 80-х – 1991 р.) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. Серія «Історія та географія». 2010. Вип. 39. С. 34-37.
42. Печенина Н.А. Основні етапи реабілітації жертв сталінізму і тоталітаризму в Україні (50-ті – початок 90-х років) // Україна: минуле і сучасність. 2001. С. 258-267.
43. Печенина Н.А. Політична реабілітація 1953 – початку 60-х рр. ХХ ст. За матеріалами Дніпропетровського обласного архіву // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. 2009. Вип. 7. С. 93-100.
44. Печенина Н.А. Політична реабілітація в Україні в середині 1950-х рр. // Молодий вчений. 2014. № 7 (1). С. 44-46.
45. Печенина Н.А. Політична реабілітація жертв сталінізму в Україні в роки перебудови // Література та культура Полісся. 2012. Вип. 69. С. 275-282.
46. Печенина Н.А. Реабілітація жертв сталінізму в Україні (на матеріалах архіву Дніпропетровської області) // Гуржіївські історичні читання. 2014. Вип. 7. С. 79-82.
47. Печенина Н.А. Регіональний вимір реабілітації 1950-х років в Україні (на матеріалах Державного архіву Дніпропетровської області) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія «Історія». 2013. Вип. 2, ч. 2. С. 91-94.
48. Подкур Р. Органи державної безпеки СРСР у процесі реабілітації середині 1950-х років // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2009. Вип. 15, ч. 1. С. 310-317.
49. Скларенко Є. Видання, пов'язані з реабілітацією жертв політичних репресій в Україні // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. 2004. Вип. 25. С. 346-386.
50. Скларенко Є.М. Процес реабілітації жертв політичних репресій в Україні: огляд науково-популярної літератури // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. 2005. Вип. 30. С. 263-276.
51. Тимченко С.М. До питання щодо використання архівно-слідчих справ при дослідженні проблем реабілітації жертв політичних репресій в Україні // Архівно-слідчі справи репресованих: наук.-метод. аспекти використання. Київ, 1998. С. 123-126.
52. Цокур Є.Г. Реабілітація жертв політичних репресій в Україні у 1953-1964 роках: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України. Запоріжжя, 2000. 233 арк.
53. Ченцов В.В., Тертишник В.М. Реабілітаційне право та проблеми захисту жертв репресій, зловживань і помилок влади // Право і суспільство. 2016. № 3 (1). С. 198-204.
54. Ченцов В., Архірейський Д. Оперативні матеріали органів державної безпеки 1920-1930-х рр. як джерело до історії реабілітації жертв політичних репресій // Радянські органи державної безпеки в Україні (1918-1991 рр.): історія, структура, функції: матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ. Київ, 2014. С. 440-457.

Довбня Ольга Дослідження реабілітаційних процесів в Україні у сучасній вітчизняній історіографії

У статті аналізується висвітлення в сучасній вітчизняній історіографії проблеми реабілітації жертв політичних репресій тоталітарного режиму в Україні. З'ясовано, що вітчизняні науковці виділили передумови, причини й етапи реабілітаційних процесів в Україні, проаналізували розробку та трансформацію нормативно-правової бази їх проведення, дослідили діяльність прокуратури, судів, органів державної безпеки, визначили роль держави у цих процесах, а також специфіку форм і методів відновлення прав репресованих в Україні. Окремі дослідження присвячені реабілітації співробітників органів державної безпеки, поляків, кримських татар, а також особам, засудженим за участь в

націоналістичному підпіллі.

Ключові слова: десталінізація, процес реабілітації, юридична реабілітація, політична реабілітація, суспільна реабілітація, соціальна реабілітація

Довбня Ольга Исследование реабилитационных процессов в Украине в современной отечественной историографии

В статье анализируется освещение в современной отечественной историографии проблемы реабилитации жертв политических репрессий тоталитарного режима в Украине. Установлено, что отечественные историки выделили предпосылки, причины и этапы реабилитационных процессов в Украине, проанализировали разработку и трансформацию нормативно-правовой базы их реализации, исследовали деятельность прокуратуры, судов, органов государственной безопасности, изучили роль государства в этих процессах, а также специфику форм и методов восстановления прав репрессированных в Украине. Отдельные исследования посвящены реабилитации сотрудников органов государственной безопасности, поляков, крымских татар, а также осужденным за участие в националистическом подполье.

Ключевые слова: десталинизация, процесс реабилитации, юридическая реабилитация, политическая реабилитация, общественная реабилитация, социальная реабилитация

Dovbnia Olha Research of rehabilitation processes in Ukraine in modern national historiography

The article analyzes the main tendencies of scientific researches of domestic historians on the issue of rehabilitation of victims' of political repressions in Ukraine. The main aim of the article is to analyze the main historiographical approaches to the study of this problem, the degree of its scientific development, as well as the prospects for further study. Source base: monographs, dissertations, memorial publications, research works published in specialized scientific publications, collections of materials of conferences, scientific and documentary series of books «Rehabilitated by History». The proposed article is based on such fundamental principles of historical research as scientific objectivity and historicism. The analyzed works are systematized in the areas of research.

It is established that the domestic historians have identified the prerequisites, causes and stages of rehabilitation processes in Ukraine, analyzed the development and transformation of the legal framework for their implementation, investigated the activities of the prosecutor's office, courts, state security agencies for the rehabilitation, studied the role of the state in these processes, as well as the specifics of the forms and methods of restoring the rights of those repressed in Ukraine. Separate researches are devoted to the rehabilitation of employees of the state security agencies, the Poles, Crimean Tatars and convicted offenders for participation in the nationalist underground.

Keywords: destalinization, rehabilitation process, juridical rehabilitation, political rehabilitation, public rehabilitation, social rehabilitation

Надійшла до редакції 25.10.2017 р.